

мережі автомобільних доріг загального користування // Вісті автомобільно-дорожнього інституту: Наук.-виробн. зб. АДІ ДонНТУ. Вип.1. — Горлівка, 2005. — С.27-30.

4.Лановий О.Т. Оцінка функціонування мережі автомобільних доріг загального користування в єдиній транспортній системі держави // Наук.-виробн. зб. АДІ ДонНТУ.. Вип.2 (3). — Горлівка, 2006. — С.29-35.

5.Лановий О.Т. Логіко-математичне моделювання функціонування мережі автомобільних доріг та його зв'язок з економікою країни // Вісник Національного транспортного університету. Вип.13. — К.: НТУ, 2006. — С.134-139.

Отримано 19.04.2007

АРХИТЕКТУРА

УДК 697.14

В.В.ШУЛИК, канд. архіт.

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

ПРО РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Аналізуються теоретичні основи і практичні рішення з районування територій. Пропонується рекреаційне районування територій України за окремою ознакою.

Території є предметом вивчення різноманітних наукових дисциплін, але найбільш структуроване термінологічне визначення територій у географії. У найбільш загальному розумінні під районуванням розуміється процес багатофакторного поділу території на множини непересічних цілісних районів, що є компактними згущеннями деяких вихідних чарунок (точок) як у тривимірному фізичному, так і в багатомірному ознаковому просторі [1]. Терміном "районування" позначають як метод пізнання, так і результат застосування цього методу. У першому випадку – це сукупність прийомів, спрямованих на виявлення об'єктивно існуючих районів і границь між ними, у другому – синтетичне картографування, що відбиває цілісні характеристики районів на карті шляхом зображення меж територій, до яких ці характеристики відносяться [2].

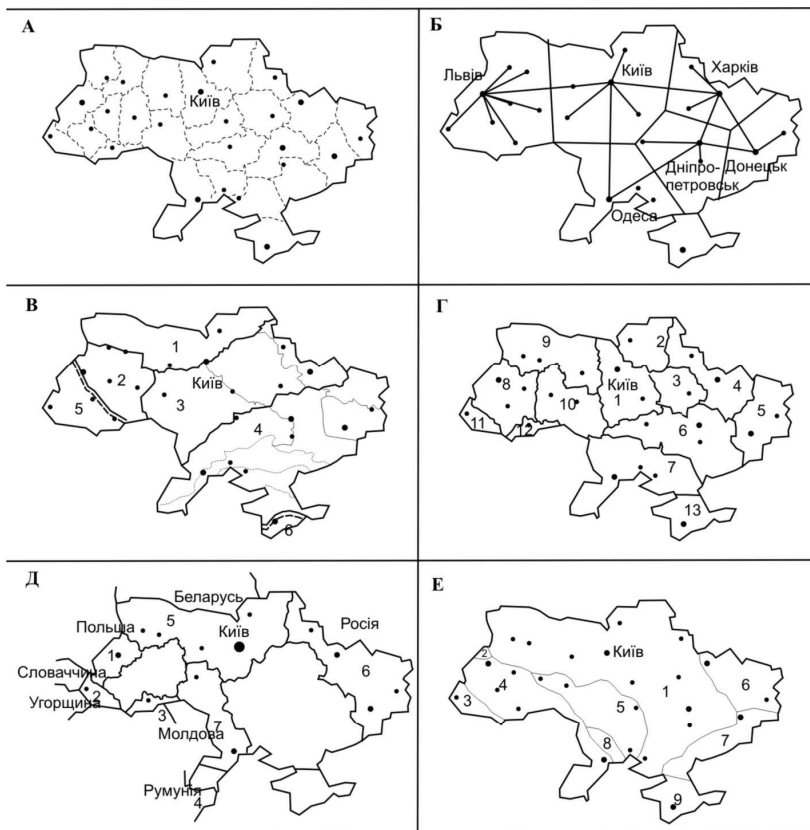
Виділяють шість принципів районування [3] та використовуються два підходи [1]: регіональний (сукупність усіх даних про районований об'єкт) і районологічний (сукупність теоретичних основ, принципів, методів і процедур районування). При цьому виділяються три концепції районування: описова; кількісна; системна, тобто всі дослідницькі операції у ході районування повинні бути взаємозалежні і взаємообу-

мовлені, а їхній вибір здійснюється за модульним принципом. Ключовими є: механізм синтезу формалізованого (кількісного) і змістовного (описового) пізнання в експертних системах, постулати логічного підходу [4], модульна організація системи методів [5], стратегія вибору необхідного методу [6].

Існує кілька видів районування [7], метою загальнонаукового є пізнання території. За тим, який набір ознак (параметрів, характеристик) території використовується, виділяють вибіркове, галузеве і комплексне районування. Виділяються райони трьох типів [8]: однорідні (гомогенні), конекційні (функціональні), конфігураційні. Для проведення меж у районуванні розроблена спеціальна інструкція, що регламентує всі операції для сухопутних ландшафтів [9]. Нижча таксономічна одиниця фізико-географічного районування – фація, у ґрунтознавстві – педон, у лімнології – "акваном". А також терміни "елементарний географічний ландшафт", "територіальний носій інформації", "елементарна операційна територія", "операційна таксономічна одиниця (ОТО)" тощо [10].

Система методів районування складається з чотирьох підсистем: формування концептуальної моделі районування, виміру параметрів об'єкта районування, виділення районів, перевірки отриманих результатів [1]. Кожна система складається з модулів, які включають у себе один або кілька методів. Система методів класифікації вихідних одиниць районування побудована за тими ж принципами, складається з трьох підсистем.

У районуванні планувальних об'єктів України існують різні методологічні підходи на основі різних ознак. Найбільш інерційно стабільним є районування на основі політичних і адміністративно-господарських ознак (рис.1, А). Однією з ознак при визначенні меж планувальних об'єктів є рівень урбанізації (рис.1, Б), яка виражає рівень виробництва, його економічну ефективність, якісний склад населення і визначальні види його життєдіяльності, екологічний стан навколишнього середовища [11]. Урахування географічних, у тому числі кліматичних, чинників [12], дозволяє встановити фізико-географічні регіони, а сформовані в результаті історичного розвитку етноландшафтні закономірності освоєння конкретних територій дають можливість виділення етнокультурних регіонів (рис.1, В-Г). Міжнародні соціально-економічні контакти України як суверенної держави мають відношення до всіх її територій, але найбільшою мірою локалізуються на прикордонних територіях [13]. На території України виділені дев'ять регіонів макротериторіального рівня за басейновою (основні річки) ознакою (рис.1, Е) [11].

А - адміністративно - територіальний устрій (сучасний стан).

Б - зони впливу найбільших міст регіональних центрів.

В - фізико-географічне районування: 1 - східноєвропейська рівнина ландшафтна країна: 1 - мішанолісова волога помірно-тепла зона; 2 - широколистолиста волога тепла зона; 3 - лісостепова недостатньо зволожена тепла зона; 4 - степова посушлива дуже тепла зона; П - гірські країни: 5 - українські карпати; 6 - кримські гори.

Г - етнографічне районування: 1 - Київщина; 2 - Чернігівщина; 3 - Полтавщина; 4 - Слобожанщина; 5 - Донбас; 6 - Запоріжжя; 7 - Причорномор'я; 8 - Галичина; 9 - Полісся; 10 - Поділля; 11 - Закарпаття; 12 - Буковина; 13 - Крим.

Д - виділення прикордонних регіонів: 1 - Львівський; 2 - Ужгородський; 3 - Чернівецький; 4 - Ізмайльський; 5 - Київсько-Луцький; 6 - Харківсько-Донецький; 7 - Одеський.

Е - районування на основі річкових басейнів: 1 - Дніпро; 2 - Вісла; 3 - Дунай; 4 - Дністер;

5 - Південний Буг; 6 - Сіверський Донець; 7 - річки Приазов'я; 8 - річки Причорномор'я; 9 - річки Криму.

Рис.1 – Основні методологічні підходи у районуванні території України за різними ознаками

Розглянуті приклади районування України можуть взаємно доповнювати один одного при розгляді проблем і задач комплексного використання і керування територіями на макротериторіальному рівні.

Водночас, районування території припускає виділення планувальної структури і функціональної спеціалізації містобудівних об'єктів на різних територіальних рівнях. Трактування території як об'єкта планування або як своєрідної системи, дозволяє поширити на неї визначення, ознаки і властивості, якими характеризується структура будь-якої складної системи.

Процес рекреаційного районотворення в загальному вигляді можна описати таким чином [14]:

1 етап – існує не освоєна, але стратегічно важлива для соціокультурної системи (СКС) територія з потенційними рекреаційними ресурсами;

2 етап – починається швидке зростання нового рекреаційного району. Рекреація привертає велику кількість населення, яке освоюється в новому районі і залишається там постійно жити. У регіон інвестуються могутні засоби, створюється спеціалізована рекреаційна інфраструктура, орієнтована на обслуговування всієї СКС;

3 етап – після досягнення високого рівня соціокультурного освоєння, настає період зниження рекреаційної популярності району;

4 етап – стабілізація і переорієнтація рекреаційного району. Рекреаційні райони дуже рідко повністю втрачають свої первинні функції, і те, що розвивається з часом поліфункціональність, ніколи остаточно не витісняє рекреацію.

Рекреаційне районування – вид функціонального, галузевого районування, що відображає тільки один аспект (рекреацію), який може бути адекватно описаний на фундаментальній основі. Головними ознаками рекреаційного районування є рівень рекреаційної освоєності території і структура рекреаційних функцій (лікувальної, оздоровчої, туристської, екскурсійної). Зонування території за ступенем комфортності проводиться і на рівні складання генеральних планів курортних зон і окремих рекреаційних об'єктів. При цьому слід дотримуватися загальногеографічних принципів районування: об'єктивності, багатоаспектності, ієрархічності і конструктивності.

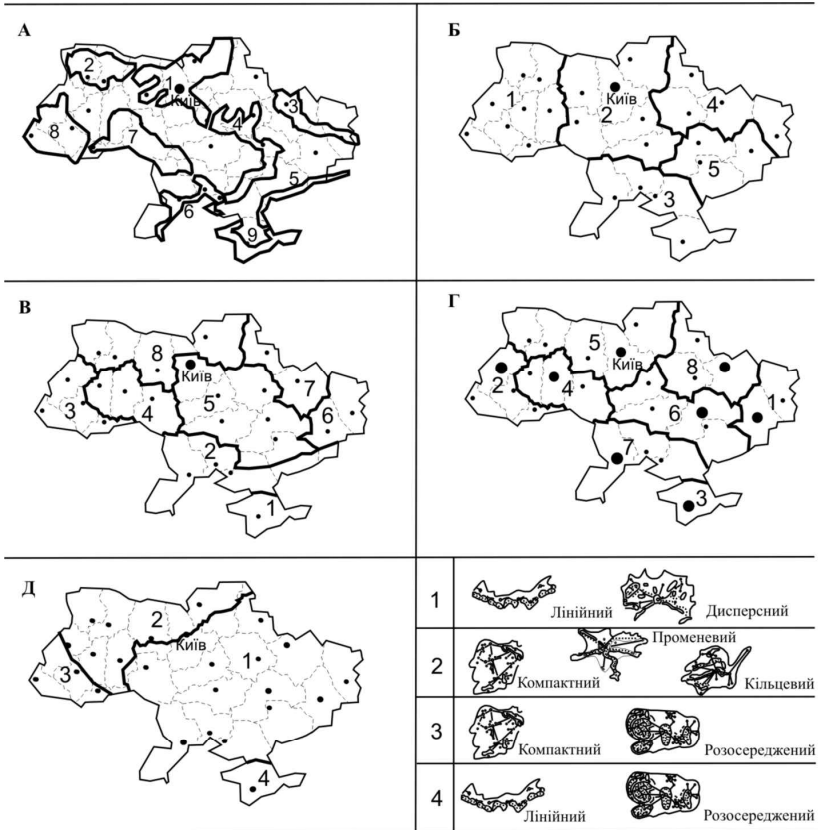
Особливості рекреаційної оцінки територій є основою для проведення рекреаційного районування. До основних чинників, що впливають на рекреаційну оцінку території, відносять: тривалість сприятливих температурних умов, наявність морського побережжя, характер рельєфу, наявність лісів, річок, озер і водосховищ, забезпеченість транспортними магістралями. До додаткових чинників відносять: наявність виходів підземних вод, характеристика пляжів, екскурсійні об'єкти природного і антропогенного характеру.

Районування території України, пов'язане з рекреаційною функцією, проводилось за тими чи іншими критеріями чи показниками протягом декількох останніх десятиріч. При розробці методології містобудівного проектування рекреаційних систем в Українській РСР [15], встановлено, що значна частина групових систем населених місць України має надлишок рекреаційних ресурсів, але характеризується екстенсивним типом освоєння при відносно слабкому розвитку інфраструктури. Вони повинні розглядатися як основне джерело заповнення ресурсної недостатності інших систем населених місць і об'єкт першочергового освоєння з порівняно невеликими витратами на розвиток масового відпочинку.

Особливе місце займають системи населених місць з недостатніми рекреаційними ресурсами в степових індустріальних районах. Удосконалювання рекреаційного обслуговування жителів даних систем повинне здійснюватися шляхом прискореного розвитку елементів інфраструктури, заповнення дефіциту рекреаційних ресурсів шляхом проведення природо-відновлювальних заходів і залучення в рекреаційну сферу надлишкових ресурсів сусідніх систем. Даний підхід забезпечує виділення комплексу взаємозалежних у рекреаційному аспекті населених місць, поєднаних регіональною рекреаційною системою, що може виступати, як об'єкт планування і прогнозування на територіальному рівні. У вказаній вище роботі докладно досліджуються об'єктивні умови і передумови формування регіональних рекреаційних систем республіки і даються пропозиції по їх територіальній і функціонально-просторовій організації (рис.2, А).

У 1983 р. Київським НДІП містобудування за участю інституту Діпромiсто була розроблена Регіональна схема розвитку і розміщення курортів, місць відпочинку і туризму Української РСР [16]. Єдина курортно-рекреаційна система поділялась на п'ять крупних територіальних систем (рис.2, Б): Західну (вісім областей), Центральну (шість областей), Південну (чотири області), Північно-Східну (чотири області) та Південно-Східну (три області).

Територіальні системи були представлені курортно-рекреаційними регіонами, курортно-рекреаційними районами, окремими курортами і зонами відпочинку. Курортно-рекреаційні регіони виділялися на базі найбільш цінних курортно-рекреаційних ресурсів, сконцентрованих в межах однотипних природно-географічних систем, які включають гірські масиви, басейни річок, морські узбережжя. За значимістю вони розділялися на регіони союзно-республіканського і республіканського значення.

А - регіональні рекреаційні системи України (за даними І.Д.Родічкіна, 1980 р.): 1 - Київсько-Дніпровська; 2 - Волинська; 3 - Північно-Донецька; 4 - Придніпровська; 5 - Приазовська; 6 - Одесько-Чорноморська; 7 - Дністровсько-Бугська; 8 - Карпатська; 9 - Кримська.

Б - курортно-рекреаційні системи України (за даними КиївВДП, 1983 р.): 1 - Західна; 2 - Центральна; 3 - Південна; 4 - Північно-Східна; 5 - Південно-Східна.

В - рекреаційні регіони України (за даними Лук'янової, КУТЕП, 2004 р.): 1 - Кримський; 2 - Чорноморсько-Азовський; 3 - Карпатський; 4 - Подільський; 5 - Придніпровський; 6 - Донецький; 7 - Слобожанський; 8 - Поліський.

Г - макротуристичне районування України (за даними КУТЕП, 2004 р.) - регіони: 1 - Донецький; 2 - Карпатський; 3 - Кримський; 4 - Подільський; 5 - Поліський; 6 - Придніпровський; 7 - Причорноморський; 8 - Слобожанський.

Д - локалізація регіональних рекреаційних систем України за переважаним типом їх планувальної структури: 1 - лінійної (лінійно-пунктирної, частково дисперсної); 2 - компактно-променевої (частково кільцевої); 3 - змішаної (компактно-розосередженої); 4 - змішаної (лінійно-розосередженої).

Рис.2 – Основні методологічні підходи у рекреаційному районуванні території України

Окремі дослідники [17] вважають, що сучасні потреби у вивченні рекреаційних ресурсів дозволяють виділити на території України вісім рекреаційних регіонів (рис.2, В): Донецький, Карпатський, Кримський,

Подільський, Поліський, Придніпровський, Слобідський, Чорноморсько-Азовський, межами яких є як природні рекреаційні умови, так і адміністративно-територіальний поділ. Такий поділ дозволяє виділити рекреаційні регіони з відносно однотипним складом і якістю ресурсів, але різноманітними видами рекреаційної діяльності. Оцінка рекреаційного потенціалу регіонів за основними видами рекреації показала, що можливості України в цілому перевищують потреби її населення більше ніж у 1,5 рази. При цьому, рекреаційний потенціал по території держави як у географічному аспекті, так і відносно зон концентрації населення, розташований нерівномірно.

У рамках рекреаційного районування доцільно також розглянути туристське районування – процес розчленовування території, при якому райони ідентифікуються за наявністю в них особливих рекреаційних ознак і виділяються туристські райони, що відрізняються один від одного за набором і ступенем чіткості ознак [14]. У сучасній географії розвивається і концепція формування туристсько-рекреаційних систем, проектування яких у регіонах базується на виділенні різних композиційних, функціональних і планувальних елементів. Існує тісний зв'язок туристських районів різного рангу з туристсько-рекреаційними комплексами (ТРК), які є складними господарствами, куди входять лікувальні і оздоровчі установи, обслуговуючі підприємства і супутні галузі (підприємства торгівлі і громадського харчування, побутові, культурні і спортивні установи, екскурсійні об'єкти, дорожньо-транспортна мережа, сувенірне виробництво).

З метою вдосконалення територіальної організації туристичної інфраструктури й рекреаційно-туристичної діяльності в Україні, групою науковців з Київського університету туризму, економіки і права проводяться роботи з розробки макротуристичного районування [18]. Вважається, що макротуристичне районування необхідне для кращої просторової організації сфери туризму, здійснення політики її регіонального розвитку та удосконалення управління рекреаційно-туристичною діяльністю. Виходячи з вищевказаного, фахівці університету туризму виділяють вісім макротуристичних регіонів (рис.2, Г), які включають всі адміністративні області України та автономну республіку Крим. За основу даного групування областей покладено в окремих випадках певні етнографічні мотиви, в інших – чітко адміністративні, домінуючі природні умови та виділені просто високоурбанізовані області. Такий поділ території чи групування адміністративних областей країни можливо має значення для покращення управлінських функцій рекреаційно-туристичною діяльністю на рівні держави. Однак він, більш за все, потребуватиме утворення додаткових міжобласних стру-

ктур, які будуть відповідати за даний напрямок розвитку економічної діяльності виділених регіонів.

Щодо можливого покращення просторової організації сфери туризму, то тут також виникають окремі питання. Просторова структура рекреаційно-туристичної сфери має розроблятися для об'єктів на всіх ієрархічних рівнях – починаючи від національного, регіонального (обласного), локального та місцевого. Об'єднання адміністративних областей України в певні групи якщо і повинне відбуватися, то лише теоретично, для відпрацювання науковцями, які оперують значними просторовими утвореннями, окремих методичних підходів до функціонально-просторової організації рекреаційно-туристичних систем у межах регіонів (областей), які мають спільні риси: чи за характером розселення, чи за природними ресурсами і рівнем їх перетворення, чи значенням у міжнародному розподілі праці, тощо.

Виходячи з наведених вище положень необхідним, на наш погляд, є проведення районування території України, в процесі якого ключовою ознакою має бути прийнятність тих чи інших теоретичних типів планувальних структур рекреаційних систем для удосконалення просторової структури рекреаційних систем у межах конкретних адміністративних одиниць (областей) країни. Для вирішення цього питання пропонується використання існуючих методологічних особливостей районування взагалі та рекреаційного районування зокрема. Виходячи з того, що функціонування регіональних рекреаційних систем, як і багатьох галузей промисловості, є жорстко прив'язаним до природних ресурсів території, можна вважати фізико-географічне районування базовим для проведення рекреаційного районування території за ознакою "характерний тип планувальної структури рекреаційної системи". Даний процес має також враховувати особливості адміністративного поділу, впливу міст – центрів розселення, поділу території за річковими басейнами.

Типи планувальної структури рекреаційних систем є відпрацьованими в науково-методичній літературі [19, 20]. Так, лінійний (лінійно-пунктирний) рекомендується використовувати при розташуванні рекреаційних районів на узбережжях морів, прирічкових територіях і вздовж транспортних магістралей в природних зонах Степу і Лісостепу, частково в інших природних зонах. Компактний тип рекомендується використовувати у районах з компактними (значними) рекреаційними ресурсами, переважно у зонах Полісся, частково в інших природних зонах. Променевий тип – при створенні рекреаційних районів у моноцентричних групових системах населених місць з рівномірно розподіленими, переважно значними, рекреаційними ресурсами у приро-

дних зонах змішаних (Полісся) і хвойних лісів, утворюється вздовж транспортних магістралей навколо крупних міст. Розосереджений тип рекомендується використовувати при формуванні рекреаційних районів в полі- (рідше в моно-) центричних групових системах населених місць з розосередженими (достатніми) природними ресурсами. Дисперсний тип – при утворенні рекреаційних районів у поліцентричних групових системах населених місць з обмеженими природними ресурсами.

У цілому, в результаті районування можна отримати на території України чотири райони (рис.2, Д), для яких найбільш прийнятними є такі типи планувальної організації рекреаційних систем: 1 – район з переважанням рекреаційних систем лінійного типу; 2 – район з переважанням компактно-променевого типу; 3 – район з переважанням компактних і розосереджених типів; 4 – район з переважанням лінійного і розосередженого типів планувальних структур.

У загальному розумінні під районуванням розуміється процес багатофакторного поділу території на множини нереперсичних цілісних районів, що є компактним згущенням деяких вихідних чарунков у просторі. Існує значний доробок районування території України, приклади якого можуть взаємно доповнювати один одного при розгляді проблем використання і керування територіями на макротериторіальному рівні, а також мають враховуватися при рекреаційному районуванні України.

Рекреаційне районування – це вид функціонального, галузевого районування, що відображає тільки один аспект (рекреацію). Головні ознаками рекреаційного районування є рівень рекреаційного освоєння території і структура рекреаційних функцій (лікувальна, оздоровча, туристська, екскурсійна). Районування території України, пов'язане з рекреаційною функцією, проводилось за тими чи іншими критеріями чи показниками на протязі декількох останніх десятиріч. При цьому, одні з них виконувались в інших соціально-економічних умовах розвитку країни, інші, незважаючи на їх сучасне походження, мають певні обмеження щодо їх використання, особливо в процесі вирішення містобудівних проблем.

Виходячи з цього, нами запропоновано рекреаційне районування, в основу якого покладена природність тих чи інших теоретичних типів планувальних структур рекреаційних систем для удосконалення їх просторової структури в межах адміністративних областей країни. У результаті такого поділу в межах України виділені чотири райони: 1 – район з переважанням рекреаційних систем лінійного типу; 2 – район з переважанням компактно-променевого типу; 3 – район з переважанням

компактних і розосереджених типів; 4 – район з переважанням лінійного і розосередженого типів планувальних структур.

- 1.Блануца В.И. Интегральное экологическое районирование: концепция и методы. Новосибирск: Наука, 1993. – 158 с.
- 2.Родоман Б.Б. Основные типы географических районов // Вестник МГУ. Сер.5. География. – 1972. – №1. – С.68-74.
- 3.Прокаев В.И. Основы методики физико-географического районирования. – Л.: Наука, 1967. – 263 с.
- 4.Непейвода Н.Н. Логический подход как альтернатива системному в математическом описании систем // Экспертные системы: состояние и перспективы. – М.: Наука, 1989. – С.20-30.
- 5.Рабочая книга по прогнозированию. – М.: Мисль, 1982. –430 с.
- 6.Мендель И.Д. Кластерный анализ. – М.: Финансы и статистика,1988. – 176 с.
- 7.Баканов А.И. Основы физико-географического районирования // Экологическое районирование пресноводных водоемов. – Рыбинск: ИБВВ АН СССР, 1990. – С.16-41.
- 8.Родоман Б.Б. Способы индивидуального и типологического районирования и их изображение на карте // Вопросы географии. – 1956. – №39. – С.28-69.
- 9.Арманд Д.Л., Дроздов А.В., Филипович Л.С. Типологическое ландшафтное районирование методом разделения территории по некоторым признакам // Биогеографическое и ландшафтное изучение лесостепи. – М., 1972. – С.9-34.
- 10.Куприянова Т.П. Принципы и методы физико-географического районирования с применением ЭВМ. – М.: Наука, 1977. – 176 с.
- 11.Вадимов В.М. Город и река (планировочные аспекты). – Полтава: Археология, 2000. – 214 с.
- 12.Комплексний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2005. – 96 с.
- 13.Транскордонні території України (Проблеми розвитку) / Ред.-упорядн. Ю.Білоконь, О.Фомін. – К.: Укрархбудінформ, 1999. – 265 с.
- 14.Рекреационная география: Учебно-методический комплекс / А.С.Кусков, В.Л.Голубева, Т.Н.Одинцова. – М.: Флинта: МПСИ, 2005. – 496 с.
- 15.Родичкин И.Д. Методология градостроительного проектирования рекреационных систем в условиях Украинской ССР: Автореф.дисс... д-ра Архип.: 18.00.04/ ЛИСИ. – Л., 1980. – 55 с.
- 16.Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР / В.Я.Городской, Т.Ф.Панченко, А.А.Мазуркевич и др. – М.: Стройиздат, 1990. – 196 с.
- 17.Лукиянова Л.Г., Цыбух В.И. Рекреационные комплексы / Под общ. ред. В.К.Федорченко. – К.: Вища шк., 2004. – 346 с.
- 18.Регіоналогія туризму / Д.Н.Стеченко, Г.О.Сабадош, А.Г.Охріменко, В.О.Демідіон, І.Я.Антоненко, К.А.Андрущенко, Л.Н.Петренко, О.Г.Розметова; За ред. Д.М.Стеченко. – К.: КУТЕП, 2004. – 220 с.
- 19.Містобудування. Довідник проектувальника / За ред. Т.Ф.Панченко. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 192 с.
- 20.Горбик А.Р. Пространственно-планировочная организация рекреационных районов // Формирование и планировочная структура курортно-рекреационных образований: Сб. науч. трудов. – К.: КиевНИИП градостроительства, 1977. – С.45-55.

Отримано 12.02.2007